

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ "ЖЕРТВА І
ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ" В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі трагедій Еврипіда "Іфігенія в Авліді"
та "Іфігенія в Тавриді")**

Статтю присвячено дослідженню давньогрецької лексики семантичного поля "жертва і жертвоприношення" на матеріалі трагедій Еврипіда "Іфігенія в Авліді" та "Іфігенія в Тавриді". Велику увагу приділено ролі жертвоприношення у давньогрецькому суспільстві та давньогрецькій трагедії зокрема. Доведено, що жертвоприношення було важливим складником давньогрецької релігії. Усі з розглянутих лексем є давніми за походженням, що свідчить про давнину виникнення обрядів жертвоприношень.

Ключові слова: давньогрецька мова, семантика, Еврипід, "Іфігенія в Авліді", "Іфігенія в Тавриді", давньогрецька трагедія, жертвоприношення.

Звернення до аналізу зображених у класичній трагедії релігійних обрядів, а також дослідження їх структури та ролі в соціальному та сакральному просторі давньогрецького полісу є важливим аспектом вивчення теми "драма та релігія", а також "жертва в давньогрецькому суспільстві". Серед джерел, що лягли в основу наших уявлень про ритуал жертвоприношення у давніх греків, не останнє місце займають свідчення, надані нам античною драмою. Важливим є і власне опис структури та змісту обрядів, і місце, яке той чи інший автор відводить йому в тексті трагедії. Тому тема дослідження видається нам **актуальною**. **Об'єктом** дослідження є група слів давньогрецької мови, яка належить до лексико-семантичного поля "жертва і жертвоприношення". **Предмет** дослідження – словотвірні гнізда груп слів та словосполучення на позначення жертви та обряду жертвоприношення.

Жертвоприношення розуміється багатьма дослідниками як сутність трагедії. Загальноприйнятою є думка В. Буркерта, який пояснює походження самого слова "трагедія" від пісні, що виконувалась під час принесення козлів в жертву Діонісу [Буркерт 2004, с. 17]. Для греків історичного періоду практика людських

жертвоприношень не була звичною, хоча трагедії сповнені прикладів принесення людини в жертву богам [Кулішова 2013, с. 158]. Найчастіше в трагедії виникає сюжет принесення в жертву молодій дівчині: в "Агамемноні" Есхіла, "Іфігенії в Авліді", "Троянках", "Текубі" Еврипіда тощо. Такий образ найбільше відповідав звичним вимогам, які висувалися щодо жертви в історичні часи: чистота та відсутність фізичних вад [Кулішова 2013, с. 163]. У трагедіях Еврипіда образ людської жертви домінує над зображенням жертвних тварин або інших видів жертвоприношень.

Широке використання мовних засобів лексико-семантичного поля "жертва і жертвоприношення" у давньогрецькій трагедії значною мірою зумовлене тим, що ці компоненти входять до активного словникового складу мови, а позначені ними явища та предмети є важливою частиною давньогрецької культури. Саме зображення жертвоприношення могло дати драматургу в руки своєрідний код, зрозумілий аудиторії, адже при чітко встановленому способі жертвоприношення будь-які девіації та перверсії тонко відчувались глядачем. Так, в "Електрі" Еврипіда мовчазна молитва Ореста виявляється для бога переконливішою за багатослівні благання Егісфа в сцені жертвоприношення [Eur. El. 773-858], незважаючи на те, що така молитва загалом не є характерною для релігійної практики греків. Хоча вбивство людини в цій трагедії зіставлене з ритуальним вбивством тварини, боги виступають не на боці Егісфа, а на боці вбивці. В "Агамемноні" Есхіла ми можемо знайти певне пояснення цієї колізії: хор оповідає про те, що від гніву богів, викликаного неправедними діями, не можна врятуватись за допомогою будь-якого жертвоприношення [Aes. Ag. 69-71]. У першій частині "Орестей" хор кілька разів звертається до теми жертвоприношення, попереджаючи таким чином про майбутні нещастя. Саме для жертвоприношення вперше на сцені з'являється Клітемнестра [Aes. Ag. 88-92].

Агамемнон жертвує свою доньку перед відшлиттям до Трої (ця подія лягла в основу сюжету "Іфігенії в Авліді"). Це веде за собою цілу низку жажливих подій: сам базилевс, повернувшись із перемогою, помирає від руки Клітемнестри, котра вважає це вбивство жертвою Аїду [Aes. Ag. 1385-87], Діке, Ате та Еринії [Aes. Ag. 1431-33]. Друга частина трилогії, "Хоефори", починається з того, що Електра приносить жертву на могилі батька, цей же момент описується і Софоклом в його "Електрі". У трагедії "Евменіди", нарешті, Орест виконує традиційні ритуальні дії, пов'язані з очищенням.

Є кілька ключових мотивів у розкритті образу Іфігенії в "Іфігенії в Тавриді". Перший – це мотив "заклання" жертви (*σφάζω* – ключове слово), другий – фальшиве одруження з Ахіллою (*γάμος* – теж саме). Третім і четвертим мотивами є перенесення дівчини в Тавриду та виконання нею обов'язків жриці. У цих мотивах важко визначити одне ключове слово. У них дієслова *σφάζω* та *θύω* та похідні від них тепер вживаються, щоб описати обов'язки Іфігенії-жриці. І нарешті, останнім мотивом є спасіння (ключовим дієсловом тут є *σωζω*) [Ярхо 1990, с. 52-54].

На відміну від Софокла, Еврипід не використовує для опису обряду жертвоприношення або ситуацій із ним пов'язаних типових вигуків під час жертвоприношення та дієслово *ἔρδω*. Найчастіше Еврипід вживає похідні від дієслова *σφάζω* та прикметника *ἱερός* лексеми.

ἱερός – це прикметник, що характеризує об'єктивне відношення до богів або культу [Касабона 1966, с. 5] та означає "священний", "той, який стосується бога, а не людини" [Chantraine 1970, с. 234]. Похідні від нього *ἱερεὺς* "жрець" [Вейсман 2011, с. 623], *ἱερόν* "храм" [Lidell 1966, с. 822], *ἱερόω* "присвячувати" [Вейсман 2011, с. 623], *ἱεροδόκος* "той, хто приймає жертву" [Вейсман 2011, с. 623], *ἱεροθύτος* "той, кого приносять у жертву" [Вейсман 2011, с. 623] первісно вживались стосовно жертвоприношень, обрядів та дійств, які мали виняткове значення і були священними. Подальший розвиток значень відповідного кореня визначає його вживання на позначення понять "жрець", "храм", "бути жерцем" тощо: напр., в Еврипіда зустрічаємо вживання *ἱερεὺς* у значенні "жрець", але жодного разу в "Іфігенії в Авліді" та "Іфігенії в Тавриді" він не використовує у значенні "храм" іменник *ἱερόν*. Маємо такі приклади вживання дериватів Еврипідом: *παρ' ἱεροῖς οὐ πρόπει* – "не годиться жертвам" [Eur. I. A. 1490], *ἱερεὺς ἐπέβητο* – "жрець помолвився" [Eur. I. A. 1578].

Дієслово *θύω*, за загальною думкою, має два значення [Вейсман 2011, с. 618; Chantraine 1970, с. 395]. Перше також зустрічається у вигляді *θυίω* у Гомера, *θύνω* в епічній поезії, а також із префіксами *ἀνα-*, *ὕπερ-* у значенні "лютувати", хоча спочатку слово *θύω* мало значення "дихати, дути" [Вейсман 2011, с. 618], пор. з лат. *fumus* (у першому значенні "дим", "чад" [Дворецький 1976, с. 445]). Перше значення, на думку Дж. Б. Хофмана [Frisk 1972, с. 698], є спільним з лат. *furo*, -, -, *ere*, яке у свою чергу спільнокореневе з *ferveo*, що має значення "скаженіти", "казитися", "збожеволіти", "робити щось нестямно", "несамовито промчатися" [Дворецький 1976, с. 447].

У другому значенні *θύω* зустрічається з префіксами *έκ-*, *κατα-*, *προ-*, *συν-* тощо [Frisk 1972, с. 698]. Першим значенням було "окурювати", "димити", "спалювати жертву" – в такому значенні *θύω* зустрічається і в Гомера [Вейсман 2011, с. 618], але виключно в значенні жертви богам, зокрема їжі, піднесеної за допомогою спалення на вогнищі [Chantraine 1970, с. 448]. Загалом в епосі воно використовувалось рідко і відповідало значенню *έν πυρί βαλλω* – спалити (в ім'я бога), а також у значенні "віддати першу частину їжі богам" [Lidell 1966, с. 645]. Пізніше це дієслово використовувалось на позначення як кривавих жертв, так і ні, і могло зустрічатись у контексті назв тварин, призначених для жертвоприношення, або свят, на які закладали жертви, а також для жертвоприношень-"консультацій" з богами. Саме в Гомера наочно бачимо еволюцію значення цього дієслова. Фріск робить висновок, що регулярне формування кореневого *θύω* є результатом внутрішньомовної компенсації, обидва значення до певного моменту були ідентичними, а відновити початкову парадигму слова неможливо. Він робить припущення, що слово походить від індоєвр. кореня **dh_u-iio* [Frisk 1972, с. 699].

Похідні від *θύω* лексеми, напр., *θυτήρ* "жрець" [Вейсман 2011, с. 617], *θυηλαί* "прах" [Вейсман 2011, с. 617], *θυτήριον* "жертвна тварина" [Вейсман 2011, с. 617], *θυμέλη* "вівтар" [Вейсман 2011, с. 617] в Еврипіда набувають ширшого, порівняно з Гомером, значення. Так, спостерігаємо, вживання іменника *θύμα* "жертва" [Вейсман 2011, с. 617] на позначення жертви взагалі, без співвіднесеності з тим, яким чином відбувається жертвоприношення, у тому випадку, якщо сам процес не є важливим, а має значення лише результат: *έπί Κυκλώπων θυμέλας* – "до вівтаря циклопів" [Eur. I. A. 152], *ύφίστημι θύμα* [Eur. I. A. 385] – "обіцяти жертву". Натомість дієслово *σφάζω* "вбивати", "приносити жертву", "заколювати", "різати худобу", "забивати" [Frisk 1972, с. 825] разом із дериватами *σφάγις* "ніж" [Frisk 1972, с. 825], *σφαγιστήριον* "чаша для жертвоприношення" [Chantraine 1974, с. 451], *σφάγια* "вбивство" [Frisk 1972, с. 825], *σφάκτης* "вбивця" [Frisk 1972, с. 825] тощо Еврипід використовує виключно на позначення понять, безпосередньо пов'язаних з кровопролиттям: *σφάγια Λαλαοίς* [Eur. I. A. 135] – "жертва данайцям", *σφαγὰς κομίζω* [Eur. I. A. 906] – "готувати жертву", *σφάγια μέλει* [Eur. I. T. 40] – "опікуватись жертвами".

Дієслово *σφάζω* і похідні від нього лексеми Еврипід уживає частіше за *θύω* як в "Іфігенії в Авліді", так і в "Іфігенії в Тавриді". На нашу думку, це є закономірним і спостерігається також в інших

трагедіях, у яких ідеться про жертви, що приносяться шляхом вбивства мечем, а не спалення. Але не завжди у випадках, коли йдеться про кадіння або спалення, вживається *θύω*. Його може замінювати дієслово *ἀγνίζω*. Крім того, спостерігаємо втрату дієсловом *θύω* значення "кадіння" і "очищення" взагалі. У значенні очищення вогнем (окурювання) зустрічаємо такий фрагмент: *ἀγνισον πυρσῶι μέλαθρον* [Eur. I. T. 1216] – "очисти вогнем будівлю", від *ἀγνίζω* у значенні "очистити" [Вейсман 2011, с. 5], хоча однокореневе з *ἀγνίζω* *ἀγνός* має значення і "принесення в жертву", на одному рівні з *ἅγιος* та *ἱερός* [Frisk 1972, с. 11]. Більше того, ми мали б очікувати появу в Еврипіда *καθαίρω*, "очищувати" [Вейсман 2011, с. 643], від семітського **qtr*, що вперше з'являється в Гомера і використовувалось Софоклом, однак і його Еврипід не використовує. Можливо, це пов'язано з тим, що таке очищення могли робити лише спеціально навчені жерці, *καθαραί*, а не варварський цар, про якого йдеться в фрагменті.

Для греків дуже важливим був елемент кровопролиття під час церемонії жертвоприношення, що яскраво виявляється в описі обряду "кривавої жертви". Частотність уживання Еврипідом похідних від *αἷμα* лексем (*αἵματηρός* "кривавий" [Вейсман 2011, с. 31], *αἵματορρῶτος*, що зустрічається в Еврипіда в значенні "той, хто стікає кров'ю" [Eur. I. A. 1515, Вейсман 2011, с. 30], *αἷμας* "потік крові" [Вейсман 2011, с. 30] тощо) свідчить про важливість елемента кровопролиття під час обрядів, що підтверджується історичними фактами, зокрема тим, що давні греки приносили в жертву виключно теплокровних тварин. В Еврипіда зустрічаємо, зокрема, такі вирази: *ἐς αἵματηρὸν γάμον* [Eur. I. T. 371] – "до кривавого весілля", *αἵματηρὸν πέλαγος* [Eur. I. T. 300] – "криваве море" тощо. Наочним є зв'язок понять "священний" та "закривавлений", "кривавий", зокрема на прикладі значень слова *χέρνιψ* "вода освячена", "вода для вмивання рук перед жертвоприношенням" [Вейсман 2011, с. 1343].

У підсумку можна стверджувати, що жертвоприношення (як криваве так і інші його види) було важливим складником давньогрецької релігії. Усі з розглянутих лексем є давніми за походженням, їх етимологія до кінця не простежується, що свідчить про давнину виникнення обрядів жертвоприношень. Наше дослідження продемонструвало, що без докладного вивчення семантичного поля "жертва і жертвоприношення" у давньогрецьких трагедіях неможливим є поглиблене розуміння їх ідейного наповнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буркерт В. Греческая религия. Архаика и классика / Вальтер Буркерт ; [пер. з німецької М. Вітковська, В. Вітковський]. – Спб : Алетей, 2004. – 584 с. – (Миф. Религия. Культура).
2. Греческо-русский словарь. / [А. Д. Вейсман]. – М. : Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 2011. – 1370 с.
3. Кулишова О. В. Обряд жертвоприношения в древнегреческой трагедии : сценическое действие и религиозная практика / О. В. Кулишова // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. – Спб., 2013. – № 12. – с. 155-165.
4. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. / [И. Х. Дворецкий]. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с.
5. Ярхо В. Н. Античная драма / В. Н. Ярхо : [учебное пособие]. – М. : Высш. шк., 1990. – 144 с. – (Б-ка преподавателя)
6. Casabona J. Recherches sur le vocabulaire des sacrifices en grec, des origines a la fin de l'epoque classique / J. Casabona // Publications des Annales de la Faculte des Lettres, Aix-en-Provence. – P. : Orphys, 1966. – № 56.
7. Dictionnaire etymologique de la langue grecque. Histoire des mots. / [P. Chantraine]. – P. : Klincksieck. – Т. 1. – 1968. – 319 p. ; Т. 2. – 1970. – 303 p. ; Т. 3. – 1974. – 357 p. ; Т. 4. – 1977. – 408 p.
8. Euripidis fabulae / ed. James Diggle. – Oxford : Clarendon Press, 1981-1994. – Vol. I-III.
9. Greek-English lexicon / comp. H. Lidell, R. Scott. – Oxford, 1966. – 2042 p.
10. Griechisches etymologisches Wörterbuch. / [H. Frisk]. – GmbH : Heidelberg. – 1972. – 1152 p.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2013

Вакуленко С. Д., студ.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ "ЖЕРТВА И ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ" В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ТРАГЕДИЙ ЕВРИПИДА "ИФИГЕНИЯ В АВЛИДЕ" И "ИФИГЕНИЯ В ТАВРИДЕ")

Статья посвящена исследованию древнегреческой лексики, используемой для обозначения явлений семантического поля "жертва и жертвоприношение", на материале трагедий Еврипида "Ифигения в Авлиде" и "Ифигения в Тавриде". Большое внимание автор уделяет роли, которую исполняет обряд жертвоприношения в древнегреческом обществе в целом и в древнегреческой трагедии в частности. Показано, что жертвоприношение было важной

составляющей древнегреческой религии. Все рассмотренные лексемы являются древними по своему происхождению, что свидетельствует о древности возникновения обрядов женртвоприношений.

Ключевые слова: древнегреческий язык, семантика, Еврипид, "Ифигения в Авлиде", "Ифигения в Тавриде", древнегреческая трагедия, жертвоприношение, жертва.

Vakulenko S. D., student,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

LEXICAL-SEMANTIC FIELD OF "SACRIFICE AND OFFERING" IN ANCIENT GREEK (BASED ON TRAGEDIES "IPHIGENIA IN AULIS" AND "IPHIGENIA IN TAURIS" BY EURIPIDES)

The article focuses on the study of Greek lexicon describing the phenomena of semantic field "sacrifice and offering" in the Euripides' tragedies "Iphigenia in Aulis" and "Iphigenia in Tauris". Author pays great attention to the role of the sacrifices in Ancient Greek society and Ancient Greek tragedy.

Keywords: ancient Greek, semantics, Euripides, "Iphigenia in Aulis", "Iphigenia in Tauris", ancient Greek tragedy, sacrifice, offering.

УДК 811.111(342.9+42)

Васік Ю.А., к. філол. н., викладач,
Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

АКЦЕНТНИЙ РЕЛЬЄФ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена акцентно-ритмічним особливостям англомовного політичного дискурсу. Обґрунтовується роль ритмічної системи в реалізації риторичної стратегії дискурсу. Встановлені типові для політичного дискурсу акцентні моделі синтагм, види фразового ритму.

Ключові слова: дискурс, ритм, синтагма, фраза, акцентні моделі.

Ритмічна організація дискурсу стала предметом багатьох різновекторних наукових пошуків у мовознавстві, лінгвопсихології, культурології, мистецтвознавстві, які віддзеркалюють специфіку сучасної наукової парадигми. Як багатоаспектне поняття мовленнєвий ритм, що визначає адресантку-адресатну конфігурацію жанрових моделей дискурсу, відображає глибину